

***„[O]lly vállalat Kegyedben bizonynyal
kész kiadóra találанд”***

XIX. századi női szerzők kommunikációs stratégiái

Sütő-Egeressy Zsuzsanna

SZTE BTK

Klasszikus Magyar Irodalom Tanszék

Miért választottam ezt a témát?

- Az irodalmi hivatásosodás kutatása többnyire ismert („kanonizált”) szerzőkre összpontosít.

(Törő Györgyi: *Petőfi anyagi helyzete*; Margócsy István: *Petőfi és az irodalmi gépezet*)

- A női szerzőkkel foglalkozó szakszövegek általában nem a gazdasági vonatkozásokra fektetik a hangsúlyt.

(Fábri Anna: „A szép tiltott táj felé”. A magyar íróknak története két századforduló között (1795-1905), Kortárs Kiadó, Budapest, 1999.)

I. Bevezető: az irodalom mint (vágyott) megélhetési forrás

Az 1848-49-es események után a középosztálybeli, városi értelmiségi (vagy azzá vált birtokos) családokhoz tartozó nők sok esetben rákényszerültek, hogy néhány általuk is betölthető értelmiségi pálya felé forduljanak. Lásd Fábri (1996).

„És itt kezdődik az én önálló életpályám, amelyen gyermekeimért és magamért dolgoznom kellett, mert a tartási díjból majdnem csak koldulni lehetett volna.

Most kezdtem, még a perem folyama alatt szorgalmasan írni, és nem az íróasztalom fiókja számára, hanem kereseti célból is. Kedvvel dolgoztam, örömmel írtam novellákat, és – boldog voltam tapasztalni, hogy – minden munkám kiadót talált és tisztességesen meg is fizették.”

Kánya Emilia: *Réges-régi időkről*

(Kortárs, Bp. 1998.175-176.)

„Midőn odautalt végzetem, hogy apátlan
gyermekeimért az irodalmi téren kezdjek új
életet, sőt írt is szenvedő szívemre, ismét a
végzetes kis tintatartó, anyámnak válságos
pillanatban nyújtott szent ajándoka ült előmbe
asztalomon, s hang és nyelv nélkül is tollba
mondá a szavakat.”

Vachott Sándorné: *Rajzok a múltból. Emlékiratok*
(Gyöngyös, 2007.143-144.)

Azonban a körülmények nem éppen kedvezőek:

„Könyvkereskedésünk viszonyai olyanok, hogy a velem közlött munkának eladásához semmi reményem sincs, főképp, ha – mint jelen esetben fő dolog lenne – a honorárium legalább egy részének kifizetése kívántatik. [...] Az előfizetés útja, ha nem lenne is oly igen bizonytalan, mint azok, kik egyszer megkísértették, állítják, mindenesetre oly hosszadalmas, hogy ezt sem ajánlhatom”.

(Eötvös József levele Vachott Sándornénak, Pest, 1855. április 13.)

II. Kommunikációs stratégiák a morális és anyagi siker érdekében

a.) Az emigrációban élő Jósika Miklós és felesége, Jósika Júlia élénk és kiterjedt levelezést folytatott kiadókkal, fordítókkal, lapszerkesztőkkel, íróársakkal.

- *B. Jósika Miklósnénak 25 levele*, közli Heinlein István, Akadémiai Értesítő, 1913, 648-675.
- Jósika Miklós: *„Idegen, de szabad hazában”*, összeállította és a bevezetőt írta Kokas Károly és Szajbély Mihály, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1988.

„Belátom, hogy a brüsszeli levelek teszik lapom legfőbb értékét, azért nagy figyelmet fordítok rájuk, s nagy zavarban vagyok, ha néha egy-egy ismeretlen divatműszót a kéziratban nem tudok elolvasni.” (Vajda János levele Jósika Miklósnak, Pest, 1859.március 19.)

„Nagy szerencsémnek tartanám, ha a bárónő önagyságától is kaphatnék azon genre-ből, melyben ő oly keccsel kezeli a tollat.”

(Bulyovszky Gyula levele Jósika Miklósnak, Pest, 1859. április 24.)

„Nőm a Nővilágnak csak divat és másnemű
improvisált cikkekkel kötelezettje. Egyébben, mint
például novellákban, szabad keze van.”

(Jósika Miklós levele Szabó Richárdhoz, Brüsszel, 1859. május 30.)

Jósika Miklós és felesége levelei Arany Jánoshoz

(1862. nov. 2. - 1864. feb. 8., MTA Levéltára, K 513/ 243-249.)

- Felváltva leveleznek Arannyal, Jósika Júlia egyaránt ír a saját novellái és férjének regényrészletei ügyében.

- **Közös életstratégiaként értelmezett irodalmi termelést** figyelhetünk meg (mely az eszmei háttérrel sem nélkülözi), lásd még Kánya Emília és Szegfi Mór, illetve Pulszky Teréz és Pulszky Ferenc esetét.
- **A kommunikációs stratégiák is ehhez igazodnak.**
Bár úgy tűnik, a közös irodalmi „vállalkozás” ügyintézője elsősorban Jósika Miklós volt (az *Emlékalbumban* megőrzött levelek közül azokat is nagyrészt neki címezték, melyek Jósika Júlia műveivel kapcsolatosak), a más forrásból származó levelek kiegyensúlyozottabb megoszlást mutatnak.

Írónők egymás közt: Jósika Júlia levelei Düringsfeld Idához

„Wir sind indessen auch recht fleissig mein Roman ist fertig, gekauft und abgesendet; so auch ein paar Bruchstücke desselben für Journale. Jetzt laborire ich an ein paar Novellen, die ich längst versprach, jedoch stets hinausschob. Moral u. Modeberichte gehen nebstbei ihren Gang; letztere müssen seit Anfang des Halbjahres in doppelter Zahl geliefert werden. Miklos arbeitet an einem geschichtlichen Romane aus den Zeiten der Templer.“ (VII., Brüsszel, 1859. júl.7.)

„Von mir befinden sich drei Bände Novellen im Drucke, und ein moralpredigendes Handbuch für die weibliche Jugend in zwei Bänden, beides bei Heckenast im Pesth, und letzteres auf Verlangen des Verlegers geschrieben, da die liebe Moral mich, wie Sie wissen, bedeutend langweilt. Mein vor ein paar Monaten erschienener zweibändiger Roman „Családélet“ – Familienleben, geht gut und hat das Glück zu gefallen.“ (XVIII. Brüsszel, 1862. oktober 5.)

„Glücklicherweise jedoch habe ich sie bereits an der Mann gebracht, und wie ich glaube, recht gut. Hartleben in Pesth, zahlt mir 500 franks per Band. (...) Miklos hat nun einen Contract auf 1000 francs per Band zu 200 Seiten geschlossen.“ (XIV. Brüssel, 1861. jún. 29.)

„Sie können sich keinen Begriff von der Apathie, ja von dem gänzlichen Stocken machen, welche bei uns rücksichtlich literarischer Unternehmungen herrscht. Die Verleger haben fast nicht mehr den Muth etwas anders als Kalender und Schulbücher drucken zu lassen, und sind daher in Verzweiflung. Eben so gehen die Journale eines nach dem andern, aus Mangel an Abonenten, ein. Wie das ferner werden soll, weiss der Himmel.“ (XXIII. Brüssel, 1864. feb. 20.)

- **Információáramlás irodalmi ügyekben:** mit mennyiért lehet (vagy nem lehet) eladni, kiadás menete, irodalmi hírek stb.
- **Önreprezentáció a levelekben:** tudatos és hozzáértő irodalmi vállalkozó(nő)
- A magánjellegű szövegekben megrajzolt önkép és az olvasókkal való kommunikációt szolgáló szövegekben (pl. előszó) megjelenő szerzői én nem feltétlenül fedik egymást, lásd a *Pályavezető* (1863) előszavát.

b.) Vachott Sándorné az irodalmi élethez kapcsolódó információszerzés a szó szoros értelmében létkérdés, hiszen irodalmi tevékenységéből próbálta fenntartani családját.

Eötvös József: *Levelek* (szerk., idegen nyelvű leveleket ford., előszó, jegyz. Oltványi Ambrus) Magyar Helikon, Budapest, 1976.
Eötvös József levelezése Vachott Sándornéval, OSZK Kézirattár, Oct. Hung. 478

Eötvös tanácsai:

1. Hogyan keressünk pártfogót?

- Vachottné ajánlja a megjelent művét Károlyi Istvának, aki Vachott Sándor gyógykezelését támogatta: „az, ha a nyomtatott példányokon másnak neve áll, nem változtat sem[m]it érzéseinkben; de igen sokat a munka anyagi hasznára nézve” (15. sz. 1856. nov.10)

- Mivel „állandó és biztos istápra van szükség”, női támogatót keressen, írja meg Vodjanernének, „hogy gyermekeit csak irodalmi keresetéből láthatja el mely tavasz előtt nem hoz sem[m]it”, „e részben hivatkozhatik reám és Deákra; hogy tudja megnyit tett Vörösmartyért 's mit akart tenni gyermekeiért” (61. sz. [1857])

2. Hogyan írjunk sikeres prózát?

„Ne felejtkezzék meg a Károlyi díjra irandó beszélyről. – Historiai tanulmányokra sem[m]i szüksége nincs. – Vegyen egy egyszerű nemes családot a törökidőkben. Hozza őket bajba. Például az által hogy portyázó csapat nemes házukat feldulja 's a család főt rabságba viszi; szükség esetében az egész családot is el lehet fogatni. A leány, vagy esze, vagy jósága által, apját vagy az egész családot megmenti fogságából. Én inkább az elsőt azaz az ügyességet tanácslom. Részint mert a könyv nevelési szándékú lévén – gonosz világunkban az aszonyoknak több ügyességre mint jóságra van szükségök, részint mert az elbeszélés így mulatságosabbá válik, 's ez a jelen esetben fő dolog. – Ne kímélje az eseményeket. Harcz és háború, magas torony, 's csak éppen valamivel rövidebb lajtorja, ugy hogy szökő ártatlanság a publikum élvezetére ég és föld között himbázzék, titkos ajtok, mély tömlöcz, poharak és lánczok csörgése, egy szóval minden mitől az emberek valóságban félnek s mit ép azért a könyvben szeretnek – ne kímélje decoratioit, 's ne ijedjen meg a gondolattól hogy mind azt nem ismeri, hisz azok kik a beszélyt bírálni, 's kik azt olvasni fogják, szinte csak ugy vannak avval.”
(95. sz. 1859. szept. 3.)

3. Hogyan védjük ki az irodalmi kritika támadásait?

„Az, mi Önt íróvá tette, nem hiúság volt, Ön nem más nők módjára, unalomból vagy hírvágyból nyúlt pennájához; az egyedüli csak, melyért e nehéz pályára lépett, kedveseinek jóléte”. (15. sz. 1856. nov.10)

[Vachott Sándor] neje, tizenkét évi küzdés és önfeláldozás után, az irodalmi téren, melyen dolgozva családját eddig fentartá, – nem képes többé annyit szerezni, hogy három gyermeke iránti kötelességének, mint anya megfeleljen”.

(Felhívás Vachott Sándor özvegye és árvái gyámolítására, Budapest, 1866. márc. 19. Eötvös József és Deák Ferenc aláírásával)

Az írónői érvényesülést megkönnyítheti:

- a rokoni, baráti kapcsolatok kamatoztatása az irodalmi életen belül; „legitimáló” támogató(k) jelenléte/segítsége;
- a műfajválasztás: elsősorban nőknek szóló közhasznú szövegek és szépirodalom, gyermek- és ifjúsági irodalom, fordítások (az ifjúsági irodalom ekkor kezd önálló műfajként körvonalazódni, megnő a kereslet rá);
- a társadalmi nemi szerepeknek megfelelő (ön)reprezentáció: a vitatott „nőírói” szerepet tulajdonképpen legitimálja az anyagi haszonért végzett munka képzete, ha a hagyományos női szerepek kiterjesztéseként értelmezhető (pl. gondoskodó/tápláló anya).

“We had imagined that destitute women turned novelists, as they turned governesses, because they had no other "lady-like" means of getting their bread. [...] [W]e pictured to ourselves lonely women struggling for a maintenance, or wives and daughters devoting themselves to the production of "copy" out of pure heroism,—perhaps to pay their husband's debts, or to purchase luxuries for a sick father. Under these impressions we shrank from criticising a lady's novel: her English might be faulty, but, we said to ourselves, her motives are irreproachable; her imagination may be uninventive, but her patience is untiring. Empty writing was excused by an empty stomach, and twaddle was consecrated by tears.”

George Eliot: Silly Novels by Lady Novelists (The Westminster Review, 1856.)

Vachottné „megtanulta a leckét” Emich Gusztávhoz írt levelében:

Csep 18/8 1863.

A jövő 1864-ik évre, leánykák számára egy kis naptárt állítottam össze, B. Eötvös József biztatására s utasítása szerint, melly valóságos hézagot töltend be naptár irodalmunkban, s annál inkább találhat olvasó közönségre, mert az ifjuságról, s különösen a fiatal leánykák szükségeiről, eddig meglehetősen meg volt e részben felejtkezve. A Báró által felbátorítva, azon reményben ajánlom Kegyednek a naptár kiadását, hogy olly vállalat Kegyedben bizonynyal kész kiadóra találand, mellyet közérdekeink tekintetéből maga B. Eötvös is szükségesnek s hasznosnak tart, s melly mellett vesztenie anyagiképen sem lehetséges.

A kézirat egyébiránt a Bárónál van, ki gyermekeim iránti nemesszivű részvététnél s pártfogásánál fogva, azt hiszem, e dologról kegyes lesz maga is Önnel bővebben értekezni. Reményilem, mintegy két nyomtatott ívnyi lesz a kézirat, s tartalma nem csak változatos, de mindent magában foglal, mit leánykák naptárban csak megkivánhatnak.

Kegyed ismeretes arról, hogy az olvasó közönség s különösen az ifjuság szellemi szükségei iránt nagy figyelmet szokott tanusítani, s így természetes hogy a legjobb reményben ajánlja ismételve kis naptára kiadását, tisztelője,

Vachott Sándorné

c.) Kánya Emíliának az első magyar szerkesztőnként számos kortárs szerzővel kellett tartania a kapcsolatot, a *Családi Kör* olvasóinak irányába a lapban megjelenő szerkesztői üzenetek biztosítottak kommunikációs felületet.

Kánya Emília: *Réges-régi időkről. Egy 19. századi írónő emlékiratai.* Kortárs Kiadó, Budapest, 1998. (Szöveggondozás: Fábri Anna és Kiss Bori)

- Emília kedves, „szemérmes”:

„Most az egyszer pedig az volna az én alázatos kérelmem, hogy az ide mellékelt 15 forintot az én nevemben Tompának elküldeni sziveskednék, csak egy-két szó kíséretében, a melyekben kiment engem, de higgye el barátom, én félek Tompának csak ennyit küldeni, és azért vagyok olyan gyáva és kérem Önt e nagy szivességre. – Annyi pénzt adtam ki e napokban kéziratokra, hogy szinte félek, miből tartom el később a lapot!

Igaz, volt-e Önnek már baja az olyan irókkal, a kik oroszlánokká lettek, ha közléseiket megrövidítve adta? Egy-két ilyen vidéki oroszlán akarja széttépni szivemet, de megvallom, olyan balzirt vagyok e tekintetben, hogy – nem bánom.

Kánya Emília levele Pákh Albertnek, Pest, 1860. okt. 20. (Pákh Albert levelei Tompa Mihálynak, MTA Kézirattára, Ms. 4442/123-135.)

- Emília határozott:

„A „Koszoru” mai számában a „Szinházi dolgokról” című cikkben a „Cs. K.”ről levén szó, Gy. P. ur olyasmit mond, a mit mint irónő és szerkesztő egyiránt nem hagyhatok szó nélkül”.

A cenzúra miatt nem tud reagálni saját lapjában, mert két hete kivetetik a Gyulai „nevezett cikksorozata ellen” írtakat, ezért a *Koszorúban* akarja közölni, Arany „részhajlatlanságára” hivatkozva.

Kánya Emília levele Arany Jánoshoz, Pest, 1863. aug. 2., MTA Kézirattára K 513/ 1308

- Emília „kereskedik”:

„Feleségemet egy tavaszi mentével akarom meglepni, s e tekintetben Kegyedet néztem ki áldozatúl. Méltóztassék e versek értékét s a nétán születendő mente árát egybe vetni, s eligazodást eszközölni.[...] Ha szükség: még pénzt vagy verset küldök, (bár ugyhiszem: e 6 elég lesz a folyó évre); csak kielégítőleg diszes öltönyt kérnék készíttetni. Kérem Nagysádat, legyen e tekintetben őszinte irántam.”

Tompa Mihály levele Kánya Emiliának, Miskolc, 1861. feb. 4., MTA Kézirattára Ms 5086/240

- Az olvasókkal való kapcsolattartás egyik formája az előbbivel rokon: mindennapi ügyekben megbízásokat teljesített vidéki olvasóinak, beszerezte a kért árucikkeket, eljárta különböző ügyekben, elhelyezte a lányokat a nevelőintézetekben, s erről folytonosan beszámolt a szerkesztői üzenetekben.

„Bárminő háztartási vagy divatcikkre volna t. előfizetőimnek szükségük, csak forduljanak hozzám, én lehetőleg gyorsan és jutányosan megveszem és megküldöm azt nekik.” (idézi Szaffner 1998.)

Zárszó helyett:

A következő évtizedekben írás bekerült a női (kenyérkereső) foglalkozások körébe, a szerkesztők, publicisták, a nevelési és életvezetési szakírók, valamint a gyermek- és ifjúsági irodalom szerzői között egyre több nő tűnt fel. Az 1880. évi népszámlálás szerint közel 400 nő élt irodalmi/művészeti tevékenységből.

Válogatott könyvészet:

- Dézsi Lajos: *Báró Jósika Miklós 1794-1865*. A Magyar Történelmi Társulat kiadása, Budapest, 1916.
- Eötvös József: *Levelek* (szerk., idegen nyelvű leveleket ford., előszó, jegyz. Oltványi Ambrus) Magyar Helikon, Budapest, 1976.
- Fábri Anna: „*A szép tiltott táj felé*”. *A magyar írók története két századforduló között (1795-1905)*, Kortárs Kiadó, Budapest, 1999.
- Fábri Anna: Közíró vagy szépíró? Írói szerepkör és társadalmi-kulturális indíttatás összefüggései a 19. századi magyar írók munkásságában. In: Nagy Beáta – S. Sárdi Margit (szerk.): *Szerep és alkotás. Női szerepek a társadalomban és az alkotóművészetben*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1997.
- Fronius, Helen: Der reiche Mann und die arme Frau. German women writers and the eighteenth-century literary, *German life and letters*, 56:1 January 2003. 1-19.
- Herminhouse, Patricia: Women and the Literary Enterprise in Nineteenth-Century Germany. In: *German women in the 18th and 19th centuries*, edited by Ruth-Ellen B. Joeres – Mary Jo Maynes, Indiana University Press, Bloomington, 1986.
- *B. Jósika Miklósnénak 25 levele*, közli Heinlein István, *Akadémiai Értesítő*, 1913, 648-675.
- Jósika Miklós: „*Idegen, de szabad hazában*”, összeállította és a bevezetőt írta Kokas Károly és Szajbély Mihály, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1988

- Kánya Emília: *Réges-régi időkről. Egy 19. századi írónő emlékiratai.* Kortárs Kiadó, Budapest, 1998. (Szöveggondozás: Fábri Anna és Kiss Bori)
- Kéri Katalin: *Hölgyek napernyővel. Nők a dualizmus kori Magyarországon 1867-1914,* Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2008.
- Lisztóczy László: *A Vachott-család és a XIX. századi magyar irodalom : tanulmányok,* Konturs, Gyöngyös, 2009.
- Merényi Hajnalka: „Átültetett virágok”. Nők a magyar szabadságharc utáni emigrációban. In: Fábri Anna – Várkonyi Gábor (szerk.): *A nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok.* Argumentim, Budapest, 2007.
- Pykett, Lyn: Women and the sensation business. In: Judy Simons – Kate Fullbrook (eds.): *Writing, a woman's business: women, writing and the marketplace,* Manchester University Press, 1998.
- Szaffner Emília: *Az első magyar szerkesztőnő és lapja, a Családi Kör.* Magyar Könyvszemle, 1998/4.
- Vachott Sándorné (Csapó Mária): *Rajzok a múltból. Emlékiratok.* Vachott Sándor Városi Könyvtár, Gyöngyös, 2007.

Az előadás a TÁMOP-4.2.1/B-09/1/KONV-2010-0005 azonosító számú, „Kutatóegyetemi Kiválósági Központ létrehozása a Szegedi Tudományegyetemen” című projekt keretében, az Európai Unió támogatásával, az Európai Regionális Fejlesztési Alap társfinanszírozásával valósult meg.

www.nfu.hu